

סימן מ

גדרי שכינות

— וסיום מס' סוכה —

ויש לומר דיסוד פלוגתתם הוא במהות וגדר הקנס שקנסו למשמרת בילגה, דהנה בגמ' שם פירשו (בטעם הראשון) שטעם הקנס הי' משום מעשה דמרים בת בילגה שהמירה דתה כו', ופריך משום ברת' קנסינן ל'י כו' לכולה משמרה, אמר אביי אוי לרשע אוי לשכיננו, ונמצא שהקנס הי' בעיקרו מחמת הנהגתה של אשה (מרים בת בילגה) וכל המשמר נקנס מחמתה. והנה קיי"ל (זבחים רפ"ג) דשחיטה כשרה בזרים ובנשים ואף לכתחילה מותר לאשה לשחוט על ידי סכין ארוך (ראה תוס' זבחים שם), משא"כ הפשט שהי' בעזרה (ראה תמיד פ"ג מ"ה. מדות שם) אי אפשר בנשים, ומכל שכן בגדי כהונה שאינם שייכים לנשים כלל שהרי הן פסולות לעבודה, ונמצא דלשיטת רש"י שקנסו את בילגה בטבעותיהן וחלונותיהן ששימשו לשחיטה, הי' הקנס בענין שישנו גם בנשים¹, משא"כ לפירוש הרמב"ם הי' הקנס בהפשט ובגדי כהונה שאינם שייכים לנשים.

תנן בסוף מס' סוכה: הנכנסין חולקין [בלחם הפנים] בצפון והיוצאין בדרום (כדי שיראו שהן יוצאין והולכים להם לפיכך שינו מקומן אצל רוח שאינו עיקר. רש"י). בילגה (שם המשמרה) לעולם חולקת בדרום (ואפילו כשהיא נכנסת, קנס הוא שקנסוה כדמפרש בגמ'. רש"י) וטבעתה קבועה וחלונה סתומה.

הנה בפירוש "טבעתה קבועה וחלונה סתומה" נחלקו רש"י והרמב"ם, רש"י מפרש: "טבעתה קבועה, כ"ד טבעות היו בעזרה במקום בית המטבחים כו' ומכניס צואר הבהמה לתוכה כו' וטבעת של בילגה קבועה כו' כדי שתשמש בשל אחרים", היינו שהטבעות שימשו לשחיטת הקרבן (ועיין גם בפ"י רבינו חננאל כאן. וכן מפורש במדות (פ"ג מ"ה) "הטבעות שעליהן שוחטין"), משא"כ הרמב"ם (בפיה"מ כאן) מפרש "טבעת לכל משמר היו תולין בהם הבהמות ומפשיטין אותם כו'", היינו שהטבעות היו בשביל הפשט הבהמה (ובמשנה (מדות שם) נק' אונקליות).

ובן פליגי בפירוש חלונה סתומה, דרש"י פירש "חלונות היו כו' ששם גונזים את סכיניהם" (וכן מפורש בירושלמי כאן בסוף המס'), והרמב"ם פירש שבחלונות היו מניחים בגדי כהונה.

(1) וגם הא דקנסו שלעולם חולקת בדרום, אף שלחם הפנים נאכל רק לזכרי כהונה (תוספתא זבחים פ"ו). י"ל ע"פ משנ"ת במ"א שגם החלוקה דקרבנות המזבח (עורות העולה כו' — משנה סוכה לפנ"ז נה, ב וברש"י שם נו, ב) היתה בצפון, והקנס דבילגה לעולם חולקת בדרום הוא לא רק בשביל לחם הפנים אלא בעיקר בשביל שאר דברים הנחלקים שם (גם לנשים). ואכמ"ל.

ויש לומר שרש"י והרמב"ם לשיטתייהו
אזלי בגדר דינא דבר מצרא, שהוא
ג"כ ענין של שכינות (אלא שזו שכנות
בבני אדם וזו שכינות בקרקע).

דהנה יש לחקור בגדר דינא דבר מצרא,
שהבר מצרא יכול לסלק את הלוקח
מן השדה גם לאחרי שקנאו, מצד ועשית
הישר והטוב (כיון שללוקח אין חילוק
כ"כ אם יקנה שדה זו או שדה אחרת
משא"כ לבר מצרא), דיש לבארו בשני
אופנים:

(א) כל דין בר מצרא חל על הלוקח
לבד, דחכמים חייבוהו להתנהג
בישרות ובמדות טובות ולתת את השדה
לבר מצרא (מאחר שאין לו הפסד בכך).

(ב) מצד החיוב דועשית הישר והטוב
יש לבר מצרא (השכן) בעלות
מסוימת על השדה, ולפיכך יכול להוציא
את השדה מיד הלוקח. וכן משמע בנמוקי
יוסף (כ"מ קח, א) גבי הא דאתא אימלוך ביי
(שבא ליטול רשות מבן המצרן) וא"ל
זיל זבין, דמסיק בגמ' דאינו מועיל אא"כ
קנה מיני', וכתב הנמוקי': והלכתא צריך
למיקנא מיני' משום דחשבינן ליי לבר
מצרא כאילו יש לו קצת קנין בגופו של
קרקע. ובפשטות כוונתו שגם קודם שקנה
הלוקח את השדה כבר יש לבר מצרא קצת
קנין בגופו של קרקע מחמת עצם היותו
בר מצרא, דאילו לאחרי שקנאה הלוקח
הרי קיי"ל שהלוקח נחשב שלוחו של הבר
מצרא וכאילו קנאו בשבילו (ראה רא"ש ב"מ
שם ס"י כג. טור חו"מ ר"ס קעה. וראה רמב"ם הל' שכנים
פ"ב ה"ה), ועד דאמרינן שברשותו דבר

ועפ"ז יש לומר דרש"י והרמב"ם פליגי
בגדרו של הך כלל „אוי לרשע
אוי לשכנו“, דיש לבארו בשני אופנים:

(א) אף שהשכן עצמו אינו שותף כלל
במעשיו הרעים של שכינו מכל מקום
נענש עמו מחמת עצם הדבר ששוכן על
יד רשע, שבגלל זה העונש שעל השכן
נמשך גם עליו. ובאופן זה שכינות היא רק
שייכות חיצונית.

(ב) שכן רע יכול גם לשנות את טבע
האדם ואופן הנהגתו, דאף אם מצד
עצמו הוא אדם טוב יכול שכן רע
להמשיך אותו להנהגה רעה עד שישנה
את כל מהותו (ועיין ברמב"ם הל' דעות
רפ"ו: דרך ברייתו של אדם להיות נמשך
בדעותיו ובמעשיו אחרי ריעיו וחביריו
ונוהג כמנהג אנשי מדינתו), שבאופן זה
שכינות פועלת שינוי במהות השכן.

ובזה פליגי רש"י והרמב"ם, דרש"י
ס"ל כאופן הא', דשכינות היא
רק שייכות חיצונית, שהעונש של השכן
רע נמשך גם עליו, וכך בנדו"ד, כיון
שסיבת העונש היתה רשעתו של השכן
רע (מרים בת בלגה) לכן גם הקנס הי'
רק בעינים ששייכים לשכן רע עצמו
שבנדו"ד היתה אשה, משא"כ הרמב"ם
ס"ל דשכן רע פועל על הנהגת השכן
(וכנ"ל מדבריו בהל' דעות), ולפיכך ס"ל
דאע"פ שסיבת הקנס היתה השכינות
דמרים בת בלגה, אבל מזה נסתעף אח"כ
קנס לכל המשמר מצד עצמו, ובמילא הי'
הקנס גם בענין שאין להשכן רע עצמו
(האשה) שום שייכות.

וצריך לקבל עליו כל אונס דאתי לי'
מחמתי'.

אבל הרמב"ם ס"ל דדין בר מצרא נותן קצת קנין לבר מצרא בשדה זו וגם קודם קניית הלוקח כבר חסר בבעלות המוכר ובמילא חל דינא דבר מצרא גם על המוכר, וזהו שדייק הרמב"ם "משמתין אותו כו' עד שינהוג הגוי עם הבן מצר שלו בדיני ישראל בכל", כלומר, הא דמשמתין אותו אינו חיוב צדדי אלא הוא מצד דינא דבר מצרא, שהמוכר חייב להשתדל שהעכו"ם יתנהג עם הבן מצר כדיני ישראל להסתלק מן השדה (שהרי את העכו"ם עצמו אי אפשר לכופף לו להסתלק כי לא ניתנה תורה לעכו"ם ואי אפשר לכופו לדון בדיני ישראל), ולכן השמיט הרמב"ם לשון הש"ס "עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב" דאפשר להתפרש שכל דיני דבר מצרא ^{אוצר החכמה} ללוקח נאמר (כפרש"י), דזה אינו לשיטת הרמב"ם, אלא דגם כאן ס"ל שיש דינא דבר מצרא שחל על המוכר, אלא דכיון שהלוקח הוי עכו"ם אי אפשר לסלק אותו מן השדה אלא משמתין את המוכר "עד שינהוג הגוי עם הבן מצר שלו בדיני ישראל בכל" כנ"ל.

והיוצא מדברינו שרש"י והרמב"ם מחולקים בפירוש גדרה של שכינות, דהרמב"ם ס"ל שעצם ענין השכינות פועל שיהי' לבר מצרא "קצת קנין בגופו של קרקע" (כלשון הנמוק"י הג"ל), משא"כ לרש"י אין כאן שום קנין לבן המצר וכל דינא דבר מצרא אינו אלא חיוב

מצרא אייקר או זיל (ראה בגמ' שם ובפרש"י ד"ה השתא), ואין זה "קצת קנין" לבד. וברור שכוונת הנמוקי יוסף שגם קודם קניית הלוקח יש לבר מצרא קצת קנין בגופו של קרקע.

והנה להלן בגמרא שם: זבין לעכו"ם, עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב הוא, שמותי ודאי שמתין לי' (למוכר) עד דמקבל עלי' כל אונסי דאתי לי' מחמתי'. ובפרש"י שם: עכו"ם לאו בר ועשית וכו', ואין לנו לומר על דינא דבר מצרא ועשית הישר והטוב אלא ללוקח, שהמוכר אומר לו מה עשיתי לך אם ארצה לא אמכור לך ותהא בידי, אבל ללוקח נאמר משוך ירך ויקחנה לך.

אולם ברמב"ם (הל' שכנים שם ה"ז) כתב בזה"ל: המוכר לגוי משמתין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מן הגוי עד שינהוג הגוי עם בן המצר שלו בדיני ישראל בכל, עכ"ל, הרי שהרמב"ם השמיט דברי הש"ס "עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב הוא", ולאידך מוסיף על הש"ס דמשמתין אותו "עד שינהוג הגוי עם בן המצר שלו בדיני ישראל בכל".

ונראה דרש"י והרמב"ם פליגי כאן בחקירה הנ"ל בגדרו של דין בר מצרא, דרש"י ס"ל כאופן הא' הנ"ל דכל דינא דבר מצרא אינו אלא חיוב על הלוקח (כמפורש בדבריו כנ"ל) ולפיכך לא שייך הך דינא כלל במוכר לעכו"ם, אלא שחכמים קנסו את המוכר על מעשיו

ובאמת כעין פלוגתא זו שבגדר שכינות בבני אדם ובמקום, מצינו גם בזמן, בדין תוספת שבת ויו"ט (דהוי כעין שכן לזמן דשבת ויו"ט), דנחלקו הפוסקים אם אפשר לקיים מצות קידוש שבת בזמן תוספת שבת (ראה תוס' פסחים צט, ב. ב"י או"ח סרס"ז. ט"ז סו"ס רצא וסו"ס תרסח. ועוד), די"ל שתלוי בחקירה הנ"ל אם השכינות היא רק שייכות חיצונית דלסברא זו אין הזמן דתוספת שבת אלא איסור מלאכה על האדם אבל לא חל על זמן זה קדושת שבת ואינו חלק מהזמן דשבת, משא"כ להנך דיעות שאפשר לקיים מצות קידוש בזמן תוספת שבת ס"ל ששכינות פועלת שינוי במהות השכן, וגם כאן שהזמן דתוספת שבת מתקדש בקדושת שבת עצמה (ועיין בפניני מנחם ח"ב סימן לו).

של הנהגות ישרות וטובות שחל רק על הלוקח בלבד.

והרי זה מעין פלוגתתם הנ"ל בקנס משמרת בילגה, דרש"י ס"ל דאינו אלא עונש שנמשך על השכן מצד עצם הדבר ששוכן אצל שכן רע אע"פ שאינו שותף כלל במעשיו הרעים כנ"ל, ולפיכך קנסו משמרת בלגה רק בדברים השייכים להשכן רע עצמו, והרמב"ם לשיטתו דשכינות פועלת שינוי במהות השכן, וכנ"ל בדיני דבר מצרא שיש קצת קנין לבר מצרא בגופו של קרקע, וכן בנדו"ד דאוי לרשע ואוי לשכינו פירושו שהרע דהשכן רע נמשך על השכנים ולפיכך קנסו את המשמר גם מחמת עצמו גם בדבר שאינו שייך להשכן רע עצמו כנ"ל.

סימן מא

ראיית נגעים בכהן שכהו עיניו

ואם כן אם דרשינן לכל מראה עיני הכהן פרט לכהן שחשך מאור עיניו, לא ס"ל שנתמעט בית הסתרים, ואילו במתניתין (נגעים פ"ב, מ"ג) הובאו ב' הדרשות בזה אחר זה כסתם משנה. וכן נפסק ברמב"ם (הל' טומאת צרעת פ"ט ה"ה) סומא כו' ואפילו כהן שכהה מאור עיניו לא יראה את הנגעים שנאמר לכל מראה עיני הכהן, ובהמשך הפרק: אין הכהן נזקק לבקש תחת אצילי ידיו כו' שמא שם נגע שנאמר לכל מראה עיני הכהן.

בתורת כהנים תזריע עה"פ (יג, יב) לכל מראה עיני הכהן: פרט לבית הסתרים (שאינו מקום הנראה לעיני הכהן) מיכן אמרו האיש נראה כעודר כו' האשה כעורכת כו', דבר אחר לכל מראה עיני הכהן פרט לכהן שחשך מאור עיניו מכאן אמרו כהן שחשך מאור עיניו והסומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו לא יראה את הנגעים. ע"כ. וכבר הקשו, שמלשון הברייתא משמע שב' הדרשות הן דיעות מחולקות זו עם זו,